

Galántai Csaba

Jókai-regény-adaptációk az 1910-es években

Hevesi Sándor ősbemutatói
a Magyar Színházban

Absztrakt

E tanulmány a Hevesi Sándor által színpadra írt, s az 1910-es években a Magyar Színházban játszott Jókai-regények (*Az új földesúr, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, A kőszívű ember fiai*) ősbemutatóinak a körülményeit, az előadások kritikai fogadtatását mutatja be. Beöthy László a Magyar Színház igazgatósára készülve hármas színműíró pályázatot hirdetett, amelyre Herczeg Ferenc *Szíriuszából*, Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* című regényéből, illetve Jókai *Az új földesúr* című művéből írt pályamunkákat vártak. Hevesi *Az új földesúr* színpadi változatával indult, s noha a legjobbnak ítéltetett, nyertes művének csak hat évvel később volt a bemutatója. S mert ekkor a közönség lelkesen és szeretettel fogadta a darabot, szerzője újabb Jókai-művek dramatizálásához fogott, így kerülhetett színre a romantikus írófejedeleme négy regénye is 1913 és 1918 között a Magyar Színházban.

Kulcsszavak: pályadíj, színműpályázat, Magyar Színház, Beöthy László, Hevesi Sándor, Jókai Mór, *Az új földesúr, Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, A kőszívű ember fiai*

Beöthy László, aki a Király Színház vezetése mellett, 1907 őszén átvette a Magyar Színház igazgatását, már az előző év őszén hármas színműpályázatot hirdetett majdani színháza műsorának a gazdagítására gondolva. A pályázat Herczeg

10.56044/UA.2025.2.3

Ferenc novellájából, a *Szíriusz*ból, Mikszáth Kálmán regényéből, a *Szent Péter esernyőjéből* és Jókai Mór *Az új földesúr* című regényéből írandó színmű elkészítését szorgalmazta. A kiírónak csupán egy megjegyzése volt: a pályázatból az operett- vagy daljátékszövegkönyvek ki vannak zárva, jelezve, hogy nem a Király Színház készül bemutatni a darabot. Szép számmal érkeztek a jelígés pályaművek, összesen hetvenkettő. A *Szent Péter esernyőjére* harminchárom, *Az új földesúrra* huszonnyolc, a *Szíriuszra* tizenhat darab pályamunkát nyújtottak be. A pályázat elbírálására eredetileg fölkért bizottság némiképp átalakulva¹ a következő tagokból állt: Beöthy László, Herczeg Ferenc, Salgó Ernő, Fényes Samu, Vágó Béla, Szirmai Imre és Szemere György. A szakmai zsűri elsősorban a színszerűség szempontjából vette bírálat alá a beérkező műveket, hiszen a legjobbak bemutatását tervezte a színház. A legjobbaknak beígért kétezzer koronás díjazás ugyan elmaradt, de – a bizottság tagjainak a meglátása szerint – mindhárom pályázatból került ki egy-egy olyan mű, amelyet az átlagosnál jóval magasabb kvalitásai miatt bizonyos változtatással és dramaturgiai beavatkozással érdemes lehetett színpadra vinni. Beöthy László végül úgy döntött, hogy a legjobb három munkát bemutatja a színház, és amennyiben a közönség megfelelő fogadtatásban részesíti a műveket, a pályadíjra szánt összeget is megkapja a szerző. A Jókai-regény-adaptációk közül a legszínvonalasabb Hevesi Sándor munkája lett, Herczeg Ferenc *Szíriusz* című novellájából a Földes Imre által írt vígjátékot díjazta a bizottság, míg a *Szent Péter esernyője* adaptációi közül Martos Ferencé nyerte el a leginkább Beöthyék tetszését. Ez utóbbival indította az évadot az igazgató. Mikszáth Kálmán, aki nem rajongott a színházért, nemigen örült annak, hogy a *Szent Péter esernyőjét* színpadra viszi a Magyar Színház társulata. Nem tetszett neki, hogy kihúzták kedvenc regényébéli szereplőjét, a tapintatlan Gregoricst, s azt is furcsállotta, hogy a színdarab szerzője nem tünteti fel a saját nevét a színlapon. Martos Ferenc sikeres Huszka-operettek (*Bob herceg*, *Aranyvirág*, *Gül baba*) librettóinak a szerzőjeként volt ismert Beöthy László másik színháza, a Király Színház közönsége előtt. Meglehet, hogy Martos nem bízott a Mikszáth-mű sikerében, s úgy vélte, librettistakarrierjének talán ártana, ha a neve egy bizonytalan kimenetelű megmérettetésben feltűnne a színlapon. De az is lehet, hogy Beöthy akarta így. Akárhogy is, a darab nem aratott sikert. Noha mindhárom pályamű bemutatása tervbe volt véve az 1907/1908-as

¹ Az első körben megnevezett bírálóbizottsági tagok: Beöthy László, Herczeg Ferenc, Bakonyi Károly, Márkus József, Salgó Ernő dr., Vágó Béla és Ráthonyi Ákos. *Budapesti Hírlap*, 1906. szeptember 25., 13.

színházi évad során, a pályázat másik dicséretes darabját, Herczeg *Szíriuszát* csak a következő évad elején, október 9-én mutatta be a Magyar Színház társulata, *Az új földesúr* című adaptációt pedig hat évvel később.

Nézzük, mi lehetett e késlekedések oka! Beöthy László kiváló érzékeléssel ismerte fel a tehetségeket, azt, hogy mely színész vagy színésznő játéka által lehet népszerű és kifizetődő a színháza, s az általa tehetségesnek vélt fiatal szerzők esetében hajlandó volt kockázatot is vállalni. Ilyen szerző volt Földes Imre, akinek a színműve, *A császár katonái* hónapok óta Beöthy asztalfiókjában pihent. Bár a színingazgató fölmérte a mű értékeit, mint a Király Színház vezetője, az operett-színházban nem vállalhatta egy prózai mű bemutatását. De miután átvette a Magyar Színház irányítását is, 1908. február 15-én közönség elé vitte *A császár katonáit*, míg Földes Imre újabb darabját, a pályázatra írt *Szíriusz* bemutatását a következő évad elejére halasztotta.

*A császár katonái*ban a szerző a magyar nemzeti eszmények, az önálló, független magyar hadsereg megalapítására irányuló törekvések mellett tett hitet. A nemzeti érzést erősítő hazafias előadás néhány hónap alatt a színház egyik legsikeresebb darabja lett. A fiatal szerző a Herczeg-mű bemutatásakor tehát már túl volt egy nagy, közönséget vonzó előadás-sorozaton. Az 1907/1908-as évadban hatvanegy előadást, 1910 augusztusáig pedig további negyvenegy előadást ért meg Földes drámája.² Beöthy most már bízhatott abban, hogy a fiatal író pályázati darabja is bevonzza a nézőket. A *Szíriusz* azonban közel sem aratott ilyen sikert. Talán épp a színre vitt két nyertes pályamű iránt mutatkozó érdektelenség miatt halasztották el végül a harmadikat, a Jókai művéből írt adaptációt.

Az új földesúr bemutatójának az elnapolását illetően Hevesi egy évtizeddel későbbi nyilatkozatában úgy emlékezett, hogy Beöthy a Jókai-regény színpadra vitelétől tartott, s hat évvel később is csak az ő rábeszélésére kerülhetett színre a mű.³ Ha igaza van Hevesinek, akkor a direktor valójában a Beöthy László és családja által nagyra becsült író, Jókai⁴ színpadi sikertelenségétől tartott. Ami a bemutató mellett szólhatott volna, hogy az író születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából nem sokkal azelőtt voltak megemlékezések, s az, hogy

2 „*A császár katonái* leghűségesebb nézője Jászai Mari volt, aki hangoztatta, hogy ilyen jó előadást még soha nem látott magyar színpadon.” (Keller 1964, 238.)

3 *Magyar Színpad*, 1917. szeptember 24., 2.

4 László édesapja, Beöthy Zsolt írói indulására hatással volt Jókai, tanulmányt írt munkásságáról, s a nagy író temetésén mint a Kisfaludy Társaság elnöke búcsúztatta őt.

1905 végén újra megjelent nyomtatásban *Az új földesúr*. Mindenesetre a Magyar Színház 1909/1910-es tervezett színházi évadjában szerepelt a mű. A kutatóban él a gyanú, hogy talán személyes okok is meghúzódhattak a háttérben. Beöthy a Magyar Színház átvételekor több színészt is elcsábított a Thália Társaságtól. Így került a színházához többek között Törzs Jenő, Garas Márton, Forrai Rózsi, majd kis kitérő után Báthory Giza. A Thália jövője egyébként is rendkívül bizonytalan volt, s Hevesi a társaság *spiritus rector*aként nem nézhette jó szemmel Beöthy ez irányú tevékenységét. Mint Fülep Lajosnak írt leveléből kitűnik, nem volt jó véleménnyel a Magyar Színház programjáról: „A Tháliát majdnem sikerült befagyasztani a sok ellenségnek. Szerencsére a jövő héten mégis nyithatunk: Ibsen *Kísérteteivel*. Nagyon ideje már – borzasztó viszonyok. Beöthy drámai színházat [akar]: Márkus Lászlóval, bécsi disznóságokkal, Sudermannal és Rostanddal. Ez neki irodalom.”⁵

Hevesi felháborodását némiképp értelmezi egy másik levél, amelyet másfél évvel korábban Bánóczi László írt Lukács Györgynek (lásd Török 1988, 116): „Beöthy tervéről valószínűleg tudsz. 1907 őszén átveszi a Magy[ar] Sz[ínháza]-t és »irodalmivá« teszi. Hevesivel még nem tárgyalt, és ő azt hiszi, hogy nem is fog. Mondtam neki, hogy ajánlja F[orgács] R[ózsi]-t Beöthynek.”

Feltételezhető, hogy Hevesi mégis számított valamiféle szerepre a Magyar Színháznál, hiszen éppen Beöthy indította el a műbíráló Hevesit a rendezői pályán, amikor 1901-ben szerződtette őt a Nemzeti Színházhoz.⁶

Végül is 1913. szeptember 6-án került sor *Az új földesúr* bemutatójára. Hat év késés után sem feledkezett meg arról az igazgató, hogy feltüntesse a cím alatt: a Beöthy László-féle drámapályázaton díjazásra ajánlott műről van szó. Törzs Jenő alakította a címszerepet, Ankerschmidt tábornokot, Cs. Aczél Ilona a tábornok idősebb leányát, Hermint, de játszott mások mellett Vágó Béla, Forrai Rózsi, Haraszi Mici, Papp Mihály és Tarnay Ernő is. Kertész Mihály, a később Amerikában világhírűvé vált filmrendező Straffot, az ál-Petőfit formálta meg. Az előadás rendezője és tervezője az a Márkus László volt, aki ekkorra már jelentős színházi szakemberré nőtt ki magát, megrendezte *A Sasfiókot*, a *Hamletet*, a *Faustot*, de rendezett G. B. Shaw-t, Oscar Wilde-ot, s magyar szerzők munkáit, így Bíró Lajos *Sárga liliomát* is. Bánffy Miklós *A Nagyúr* című drámáját ő vitte először színpadra hazánkban.

5 Hevesi Sándor – Fülep Lajosnak, Budapest, 1907. december 9-én, lásd Fülep 1990, 93.

6 Ezt a gondolatot egy korábbi munkámban már megemlítettem, lásd Galántai 2018, 47–48.

Hevesi nagy tisztelettel szólt Jókairól, s meglehetősen szerényen nyilatkozott saját írói munkájáról:

„Az *uj földesur* annyira emberi, olyan közvetlen, minden színe és melegsége mellett olyan reális és lélektanilag megépített, hogy amikor színrealkalmazásáról volt szó, eszembe sem jutott földolgozni, összegyurni, alakítani vagy pláne ujrakölteni Jókai Mórt. Az volt a meggyőződésem, hogy minden tradíció és szokás ellenére művészet és kegyelet ezen a ponton teljesen összevág, s nem tehetek okosabbat, mint hogy a Jókai gyönyörűséges regényéből kinyirom vagy kiírom a szindarabot. A dramatizált *Az uj földesur*nak egyetlen olyan jelenete sincs, amely nem a Jókai regényéből való, sőt ahol toldanom kellett a dialógot, ott is Jókai szavait és mondatait használtam. Az én munkám tehát merőben mechanikus és szcenikai volt, minden irodalmi allűr és pretenzió nélkül. Ha Jókai klaszszikus regénye ebben a formában is fog tetszeni a közönségnek: abban nekem semmi részem nincs, mert egyszerűen az történt, hogy a nagy regényíró varázsereje a színpadon sem gyöngült. [...] Ha azonban a dramatizált *Az uj földesur* nem tetszenék, annak viszont csakis én lennék az oka, mert ez esetben úgy állna a dolog, hogy nem tudtam átvinni Jókai értékeit a színpadra.”⁷

Törzs Jenő pedig a szerepformálása lehetőségeiről nyilatkozott, arról, hogy miként szeretné Ankerschmidt alakjának a magyarosodását megmutatni:

„Az én eszközöm a színpadon a szó és a hang. Én tehát ezzel a két rekvizitummal magyarosítom meg az én Ankerschmidtemet. Németesen beszélek. Ez koncesszió, amelyet használni kénytelen vagyok. Tulajdonképpen Ankerschmidt környezete kizárólag német és németül beszél. A darabban az Ankerschmidt-család és környezete minden szava német. Ha helyesen beszélek magyarul, ez annyit jelent, hogy helyesen beszéltem németül. De amikor a generális szemben áll a kasznárral, Kampós urammal, aki zsíros magyarsággal ajánlja fel a kaszásait, ebben a diskurzusban hogy lehetne szembetűnővé tenni a ritter német voltát egyébbel, mint a német

⁷ *Magyar Színpad*, 1913. szeptember 6., 2.

beszédjével. Ha mindketten jó magyarsággal diskurálnak, melyik kettőjük közül a magyarosodó...”⁸

A kritikusok egy része a húszas évei közepén járó Törzs Jenőt túl fiatalnak tartotta a szerephez. „Törzs játszotta Ankerschmiedt tábornokot, egy nyers, öreg katonát. Bármily jeles tehetségű színész Törzs, s bármily igyekezettel játssza ezeket a korától egész testi mi voltától távoleső alakokat, mégis ilyen alakjai a fél- vagy mondjuk, három negyed-munka be nyomását keltik. Ez az Ankerschmiedtje is emlékeztet arra, mikor az orfeumban a »gesangskomiker« min-denféle átváltozások után megjelenik, mint rezgő térdű aggastyán, s valami mélabús dalt énekel el. A produkció kitűnő, de azért az ember mégis mindig érzi, hogy ezt az aggastyánt egy huszonötéves szervezet jeleníti meg. S ez az érzés tudatossá válik, ha az ember látja, mint igyekszik Törzs mindenféle, a tábornokokat jellemezni hivatott mozgások halmozásával helyettesíteni azt a hiányt, hogy összbnyomása nem tökéletes. Ismétlem azonban, hogy azért ma is érdekes, rokonszenves és hatásos volt”⁹ – írta Szász Zoltán, a *Pesti Hírlap* kritikusa.

Két nappal a bemutató után, szeptember 8-án Jókai-szobrot avattak Komáromban, ahol Sebestyén Géza megemléltette, hogy *Az új földesúrt* dramatizált formájában mily szeretettel fogadta a Magyar Színház közönsége.¹⁰ S noha a közönségnek tetszett az előadás, a bemutató utáni kritikák nem mindegyike volt elégedett a Hevesi-dramatizációval:

„Régóta tudjuk, hogy regényt szinpadra vinni képtelenség és főképp Jókai alkalmatlan erre. Az ő írásaiban az akció igazában nem egyéb, mint váz, csontszerkezet, mit élő valósággá a miliőfestés, az ezernyi epizód és a mesélés avat. Hevesi Sándor munkája újabb adat a régi igazsághoz. Becsületesen, jóra valóan dolgozott, igyekezett még a dialógusokat is épségben tartani. Ámde mennyire más a regény! Ő ugyan igyekezett hü képet adni, és még az epizódokból is adott szemelvényeket, azonban vállalkozása olyan, mint a fiucskáé volt, ki kagylóval akarta a tengert kimeríteni. Jókai regénye terjedelemben legalább tizakkora, mint ez a színmű, és mégis a regény csupa gyönyörűség, míg a színmű hosszúnak tűnik, és mintha fárasztana. Elhibázott

⁸ Uo.

⁹ *Pesti Hírlap*, 1913. szeptember 7., 10.

¹⁰ Jókai szobra Komáromban. *Budapesti Hírlap*, 1913. szeptember 9., 6.

vállalkozás volt. Annyi, mintha valaki valami nagy, igen mozgalmas festménynek egyes alakjait kivagdosná, azután összeillesztené és új keretbe varrná. Valami hiányzik a darabból, a szív, a vér meleg lüktetése, a megfejthetetlen varázs, a melylyel az igazi egyéniségek szava hat ránk. A költőnek az alkotásával való egységét nem érezni, a szent elmélyedést a munkába, nem érezzük, a mit a színműbe plántált párbeszédnek oly csudásan tesznek, nem érezzük a zseni szívedobogását. Mindez nem Hevesi Sándor hibája, hanem a műfajé, ha ugyan a regényből gyurt színművet szabad ighen jelölni. A színészek kiválót produkáltak. Törzs ott vétette el különben pompás alakítását, hogy Ankerschmiedt alakját intelligenciával próbálta megfejteni.”¹¹

A fővárosi színházak műsorának az utánjátszása általános volt a vidéki színházaknál. Két héttel a pesti bemutató után már arról adott hírt a sajtó, hogy Kolozsvárott is próbálják a darabot. Janovics Jenő rendezésében 1913. október 1-jén mutatta be a Kolozsvári Nemzeti Színház *Az új földesúr*t, erről a tudósító ekként írt: „A budapesti újdonságok hamar lekerülnek ide remek díszletekkel s ügyes technikával. Fel is megy erre az egész állami szubvenció. *Az új földesúr* előadásán oly hűen utánozták az ablakon keresztül látszó (és hallatszó) záport, mennydörgést, villámlást, hogy sokan azon kezdtünk tűnődni, hogy fogunk hazamenni az esőben.”¹²

Október 12-én pedig már Komjáthy János társulata játszotta a Kassai Nemzeti Színházban, majd egy évvel később Abonyi Tivadar rendezésében a temesvári közönség is láthatta a darabot a Ferenc József Városi Színházban.

Azonban a Beöthy-féle drámapályázat kiírása előtt is felvetődött *Az új földesúr* színpadra állításának a gondolata. A *Miskolczi Napló* 1903. november 21-i száma megemlíti, hogy Kövessy Albert, a kecskeméti színház agilis igazgatója dramatizálta Jókai Mór *Az új földesúr* című regényét. A nagy író átolvasta a darabot, és azzal felettébb meg volt elégedve, miről a szerzőt írásban is biztosította.¹³ A lapok Jókai jóváhagyását is közölték:

„Meghatalmazás. Melynél fogva feljogosítom Kövessy Albert színigazgató urat, hogy »Új földesúr« czimű regényemet dramatizálja és színpadon

¹¹ *Az Ujság*, 1913. szeptember 7., 17.

¹² *Nagybánya*, 1913. november 27., 2.

¹³ *Miskolczi Napló*, 1903. november 21., 2.

előadassa közös szerzői jogomnak fenntartása mellett; miután a kidolgozott színművet gondosan átolvastam és részemről jónak találtam. Igaz tisztelettel: Dr. Jókai Mór.”¹⁴

Kövényy 1900-ban került a kecskeméti színház élére. Megválasztásában szerepe lehetett Jókai január 16-án kelt támogató levelének, melyet Szeless Józsefhez, a színügyi bizottság elnökéhez címzett (Joós 1957, 144–145):

„Igen tisztelt Elnök Úr!

Bátor vagyok nagybecsű pártfogásába ajánlani Kövényy Albert színigazgató urat, ki jelenleg az óbudai Kisfaludy színházat vezeti, s meggyőződésem szerint egyike a legszakavatottabb színigazgatóknak, társulata jól van szervezve dráma, vígjáték, opera és operette, úgy szintén népszínmű előadására elsőrendű művész tagokkal.

Nagyon kérem nevezett színigazgatónak azon óhajtását előmozdítani, hogy az idényre a kecskeméti színház igazgatását elnyerhesse.

Kiváló tisztelettel
maradok igaz híve
dr. Jókai Mór”

Kövényy Albert részéről köszönő gesztusként is értelmezhetjük *Az új földesúr* dramatizálását és színpadra állításának ígéretét. S valóban csak ígéret maradt, mert sem ekkor, sem később nem vitte színre, a szövegkönyv ismerete nélkül pedig nem tudunk véleményt formálni annak színszerűségéről. De mi vitte rá vagy ki vette rá Jókait, hogy Kövényyt támogassa? Kövényy Albert 1898. október végétől bérelte az óbudai Kisfaludy Színházat. S mint ahogy Jókai is utal rá, valóban sikeresnek mondható az a két év, amit itt töltött, különösképpen a korábbi igazgató sikertelensége után. Serly Lajos, a színház építtetője és első igazgatója az óbudai közönség érdektelenségén elkeseredve, megtartva a színház tulajdonjogát, bérleti díjért átadta a színház igazgatását. Így kaphatta meg a színház vezetését Kövényy Albert. Jókainak a színház repertoárjáról való jól tájékozottsága minden bizonnyal leendő feleségének, Nagy Bellának köszönhető,

¹⁴ *Magyar Nemzet*, 1903. november 20., 9.

aki ekkortájt fellépett az óbudai Kisfaludy Színházban, Kövessy társulatában, mint vendég. Feltételezhetjük, hogy Jókai fiatal rajongója az író támogatásával jutott szerephez a színházban.¹⁵ Ezért sem eshetett nehezebbre Jókainak az a néhány támogató sor.

1917-ben *Az új földesúr* ötvenedik előadását tartották, megújított szereposztásban. Ekkor már az *Egy magyar nábob* is játszották, amelynek a bemutatója szintén Hevesi kezdeményezésére történt, aki *Az új földesúrra* emlékezve az újonnan készült regényadaptációról így nyilatkozott:

„A bemutató váratlan sikert aratott. Jókai zsenijének állandóan telt házak hódoltak a Magyar Színházban. Ezután ismét eltelt egy pár esztendő. Három év múlva felhívtam Beöthy figyelmét: most, a háború alatt, itt volna az ideje, hogy ismét közel hozzuk Jókai üditő egyéniségét a magyar közönséghez. A magam részéről az »Egy az isten« dramatizálását ajánlottam, de Beöthy az »Egy magyar nábob« mellett döntött.¹⁶ Döntését a siker igazolta is. És most már folytatásul nem is lehetett mást választani, mint a darab természetes folytatását, a »Kárpáthy Zoltán«-t. Ennek a bemutatása is teljes sikerrel járt. És a bemutató óta már megcsináltam »A köszívü ember fiai« drámai alakját, még pedig az óriási anyag miatt nem egy, hanem két darabban, amelyek egyike az »1848«, másik az »1849« címet viseli. Ebben a szezonban a két darab ciklus gyanánt fog bemutatóra kerülni. – Most már igen nagy munka áll teljesen készen ezzel a bemutatásra váró ciklussal. Az »Egy magyar nábob« a múlt század huszas éveit viszi a színpadra, a »Kárpáthy Zoltán«¹⁷ a harmincas éveket, »A köszívü ember fiai«¹⁸ a negyvenes évek végét, »Az új földesúr« pedig az ötvenes éveket. Vagyis a négy, helyesebben öt Jókai-darab színpadra viszi Magyarország ébredésének és nemzeti letörésének egész korszakát, a magyar történelem egyik legfontosabb fázisát a Jókai zsenijén keresztül. – Ami a folytatást illeti, a Magyar Színháznak szerződése van a Jókai-örökösökkel, hogy a színház évente színre hoz egy-egy dramatizált Jókai-regényt. A szerződésben az örökösök kikötötték,

15 Nagy Bella 1898. november 26-án Hermann Sudermann *Otthon* című drámájában játszotta Magda szerepét.

16 Az *Egy magyar nábob* bemutatója 1916. április 1-jén volt a Magyar Színházban. Rendező, díszlettervező, jelmeztervező: Márkus László.

17 A *Kárpáthy Zoltán* bemutatója: 1916. december 15. Rendező, díszlettervező, jelmeztervező: Márkus László.

18 A *köszívü ember fiai* bemutatója: I. rész – 1918. május 30., II. rész – június 1. Rendező, díszlettervező, jelmeztervező: Márkus László.

hogy a dramatizálás munkáját én végezzem. A szerződés még kilenc évig tart, kilenc regény dramatizálása áll még tehát előttem. A történeti vonatkozású Jókai-regényeket most már abbahagyom. A nagy ciklus kész, most már a társadalmi jellegű, humoros alaphangú Jókai-regényekhez fordulok.”¹⁹

A Magyar Színházban nem volt folytatásuk a Jókai-műveknek. 1926. december végén a Magyar Színház társulata felújította *Az új földesúr* új szereposztással, Törzs Jenő maradt a régi felállásból.

Beöthy László igazgatásának tizedik évfordulóján, 1917-ben összegezte a Magyar Színház elmúlt időszakának eredményeit. Október eleji statisztikai kimutatásából tudhatjuk, hogy az *Egy magyar nábob*ot hatvanötször, *Az új földesúr* és a *Kárpáthy Zoltánt* ötvenkétszer játszották. *A kőszívű ember fiait* csak a következő évben tervezték bemutatni, két részben. Beöthynek sikerült megnyernie Baradlayné szerepére Jászai Marit. Törzs Jenő pedig két szerepet is játszott: az öreg Baradlay Kázmért és annak legkisebb fiát, Jenőt. A két estére terjedő színdarab első része Baradlayné küzdelme férje végrendelete ellen, amelyben végre is az anya győz, hiszen gyermekeiből igaz, nagyszerű magyar embereket nevel. A másik rész a legkisebb Baradlay fiú, Jenő önálló drámája, aki feláldozza magát fivére életéért. A regény meséje így oszlik két különálló, önmagában szerves drámává, s a két darab együtt a magyar szabadságharc ciklusa.

Az új földesúr tananyag volt a 19. és 20. század fordulóján, s még később is a polgári, kereskedelmi és felsőbb iskolákban. Így igen hamar hétvégi délutáni mérsékelt helyárú ifjúsági előadássá vált. A vidéki színházak, amelyek átvették a darabot, szintén délutáni ifjúsági előadásként játszották. De más Jókai-regény-adaptációk is vonzották a fiatalokat. *A kőszívű ember fiait* kapcsán jegyzi meg az újságíró: „A Jókai–Hevesi-darab minden előadásán feltűnő sok a növendék-lány és a fiatal diák. Kedves, őszinte, lelkes publikum ez, üdítő színházi látvány abban a korban, mikor egyébként köhögő és cinikus árdrágítók feszengeése zavarja a színházakban a nézőt.”²⁰

A Nemzeti Színház Hevesi igazgatósága idején, 1925-ben bemutatta az *Egy magyar nábob*ot,²¹ majd 1930-ban színre került *Az új földesúr*, Horváth Árpád

¹⁹ *Magyar Színpad*, 1917. szeptember 24., 2.

²⁰ *Magyar Színpad*, 1918. június 14., 1.

²¹ Jókai Mór – Hevesi Sándor: *Egy magyar nábob*. Rendezte: Rádai Dénes. Nemzeti Színház, 1925. január 31. Felújítás: 1927. január 29.



1. kép. Egy magyar nábob, Márkus László jelmezterve, a nábob viselete a III. felvonásban, Magyar Színház, 1916 (OSZMI Szcenikai Gyűjtemény, leltári szám: 52.337.6.)

rendezésében.²² A *Színházi Élet* 1930. szeptember 28-i száma darb mellékletként közli *Az új földesúrt*, szereposztással. Törzs Jenő korábbi szerepét, Ankerschmidt tábornokot Csontos Gyula, Elizt Somogyi Erzs, Garamvölgyi Ádámot Kürti József, Aladárt Lehotay Árpád játszotta.

Ekkor több bírálója akadt a Hevesi-féle szövegkönyvnek is, mint a magyar színházbeli bemutató alkalmával. Most már egész eddigi színházigazgatói munkásságát is kikezdték, támadás érte őt minden oldalról, így a személyeskedő hangot megütő, rosszindulatú bírálatok között keresgélni kell a valóban szakmai észrevételekre épülő kritikát. A kritikusok részéről alapkérdésként merül fel, hogy lehet-e a Jókai-műveket dramatizálni oly módon, hogy megmaradjon Jókai poézisének a bűbája, gazdag humora, regényhőseinek mozgalmas életteljesége, és a lényeges események elmeséltetése helyett miképp lehet drámaibb formát választani, s művei által a ma színpadával a ma közönségéhez szólani.

Sebestyén Károly²³ *A kőszívű ember fiai* 1918-as bemutatója után fogalmazta meg:



2. kép. Jászai Mari (Baradlayné) és Törzs Jenő (Baradlay Jenő), *A kőszívű ember fiai*, Magyar Színház, 1918 (Jelfy Gyula felvétele, OSZMI Fotótár, leltári szám: 53.6605_B1816.)

22 1930. szeptember 5-én mutatta be a Nemzeti Színház.

23 Sebestyén Károly (1872–1945) színikritikus, irodalomtörténész, filozófiai író, műfordító.

„Hevesi Sándornak tudomásunk szerint a Jókai-regények dramatizálásában mindig az volt a vezérgondolata, hogy mennél többet mentsen át a szinpadra Jókaiából. Ez szép, okos, önzetlen gondolat, ebben van lemondás, hódolás Jókai gényűsége előtt és céltudatosság is: az átdolgozó szinpad hatalmas instrumentumával akarja népszerűsíteni a regényíró. A *kőszívű ember fiait* talán nem is kell ma még népszerűsíteni. Azonfölül egészen bizonyos, hogy Jókai regénye túl fogja élni évszázadokkal Jókai-Hevesi drámáját, mint ahogy a *Keresd a szíved*-et²⁴ túl fogja élni a *Fekete gyémántok*. Az átdolgozó feladata is itt meghaladta erejét. De azért általánosságban még sem volna lelkem hozzá, hogy Hevesit lebeszéljem ily irányú munkája folytatásáról. Sok nem lehet, amit Jókaiért teszünk. Viszont az is igaz, hogy Jókaiért van más mód is cselekednünk.”²⁵

Valóban van mód arra, hogy ne csak emlékezzünk, hanem cselekedjünk is, miképpen Jókai tette a magyart próbára tevő időben: élesztette a nemzeti érzést. Legfőbb feladatunk napjainkban sem lehet más, mint nemzettudatunk erősítése.

A felhasznált irodalom

- Fülep Lajos levelezése. 1990. I. kötet, szerkesztette, a jegyzeteket és a mutatókat összeállította F. Csanak Dóra. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet.
- Galántai Csaba. 2018. *Márkus László: A művészi létezés mestere*. Budapest: MMA Kiadó.
- Joós Ferenc. 1957. *A vándorszínésztől az állami színházig: Kecskemét színészetének krónikája*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Népművelési Osztály.
- Kellér Andor. 1964. *Bal négyes páholy*. Budapest: Magvető.
- Török Margit (szerk.). 1988. *A Thália Társaság (1904–1908)*. Budapest: Magyar Színházi Intézet MTA Lukács Archivum és Könyvtár.

²⁴ Jókai *Keresd a szíved* című négyfelvonásos drámájához *A kőszívű ember fiait* című regénye szolgáltatta az alapanyagot.

²⁵ *Magyar Figyelő*, 1918. július 1., 43–44.